

doru do SnCl_2 zaś stężony H_2SO_4 redukując się do SO_2 utlenia cynę do SnSO_4 .

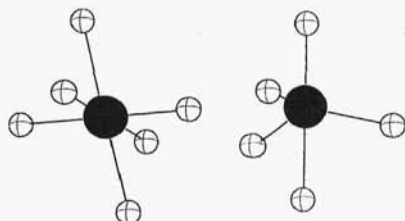
Właściwości kwasowe faz węglowców w ich reakcjach z silnymi zasadami, np. zasadowymi tlenkami, są słabo zbadane. Przykładem takiej reakcji jest reakcja węgla z tlenkiem wapnia zachodząca w wysokich temperaturach

3.3.5.3. Jednopierwiastkowe aniony węglowców

Mniejsza elektroujemność pierwiastków czwartej grupy, w porównaniu z poprzedzającymi je w poszczególnych okresach pierwiastkami grupy piątej, jest przyczyną tworzenia przez nie znacznie mniejszej liczby anionów, i to zarówno obejmujących niewielką liczbę rdzeni, jak i anionów o budowie polimerycznej. Węgiel tworzy olbrzymią liczbę połączeń z wodorem, obejmujących praktycznie dowolną liczbę rdzeni węgla. Mimo to, tworzy jedynie niewielką liczbę jednopierwiastkowych anionów różniących się budową od anionów, które tworzą pozostałe węglowce. W związkach węgla z pierwiastkami o najmniejszej elektroujemności (I, II grupa i lantanowce), występują jedynie dwa typy anionów – C_2^{2-} i C_3^{4-} , a ośmioelektronowy anion węglkowy C^{4-} stabilizuje się jedynie z nielicznymi kationami, o większej elektroujemności, z którymi tworzy wiązanie w znacznej mierze kowalencyjne, np. w Be_2C i Al_4C_3 . Ostatnio otrzymano szereg anionów wywodzących się z fullerenów, a głównie z C_{60} . Stopniowa redukcja C_{60} może prowadzić do kolejnych, o coraz wyższych ładunkach, ujemnych anionów: C_{60}^- , C_{60}^{2-} , C_{60}^{3-} itd.

Aniony węglkowe C^{4-} , izoelektronowe z Ne^0 , F^- , O^{2-} i N^{3-} , ze względu na duży ładunek i silne właściwości redukujące, nie stabilizują się w układach z kationami pierwiastków o najmniejszej elektroujemności, lecz jedynie z kationami silniej wiążącymi elektrony, z którymi tworzą wiązania w znacznej mierze kowalencyjne, np. Be^{2+} , Al^{3+} . Be_2C krystalizuje w typie sieci anty- CaF_2 z sześciennym otoczeniem anionów węglkowych przez kationy Be^{2+} . W Al_4C_3 część anionów C^{4-} ma zdeformowane kątowno otoczenie ośmiościenne z jednakowymi odległościami C-Al wynoszącymi 216 pm, a część ma koordynację w postaci bipiramidy trygonalnej, z odległościami w pozycjach ekwatorialnych wynoszą-

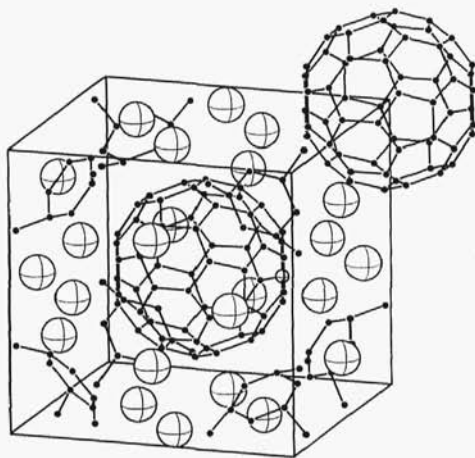
Rys. 130. Otoczenie anionów C^{4-} w Al_4C_3

cymi 195,3 pm i nierównymi odległościami aksjalnymi 193,3 pm i 217,5 pm (rys. 130).

Izolowane rdzenie węgla występujące w wielu węglkach tworzą mocne wiązania kowalencyjne, nadając im szereg unikalnych cech, m.in. dużą twardość, wysoką temperaturę topnienia, w wielu przypadkach dobre przewodnictwo metaliczne i dużą odporność na działanie czynników chemicznych, predestynując te związki do wielu zastosowań technicznych.

Anion C_2^{2-} tworzy wiązanie jonowe jedynie z kationami I grupy i kationami wapniowców, odległości C-C w tym dziesięcioelektronowym, mającym potrójne wiązanie anionie, wynoszą 120 pm w Li_2C_2 , 120 pm w Na_2C_2 , 119 pm w CaC_2 . W związkach lantanowców o stechiometrii LnC_2 , które otrzymano z prawie wszystkimi lantanowcami, oraz Ln_2C_3 , które tworzą m.in. La, Ce, Pr, Tb, występują dwurdzeniowe drobiny C_2 . Przypisanie im odpowiedniego ładunku jest trudne ze względu na znaczny udział wiązania metalicznego w tych fazach. Odległości C-C w tych związkach wynoszą dla Ln_2C_3 , a właściwie $Ln_4(C_2)_3$, ($Ln - La, Pr, Nd, Dy, Tb$) od 123,6 pm do 124,0 pm, natomiast w LnC_2 ($Ln - La, Ce, Pr, Nd, Tb, Ho, Er, Tm, Yb$) oraz dla analogicznych faz Lu i Y są znacznie dłuższe i wynoszą od 127,5 pm do 130,2 pm. Porównując te odległości ze standardowymi odległościami C-C dla wiązań pojedynczych, podwójnych i potrójnych, które wynoszą odpowiednio 154 pm, 134 pm i 120 pm, bardziej zbliżone do C_2^{2-} są drobiny w Ln_2C_3 (inaczej $Ln_4(C_2)_3$), a w LnC_2 są bliższe C_2^{2-} z wiązaniem podwójnym, świadczy to o częściowej lokalizacji elektronów przewodnictwa w orbitalach antywiązących C_2^{2-} . Drobiny C_3^{4-} , izoelektronowe z N_3^- , występują w związku Mg_2C_3 , mają one budowę liniową z symetrycznym układem wiązań podwójnych i odległościami C-C wynoszącymi 133 pm. W fazach Ho_4C_7 i Y_4C_7 występują

również, oprócz izolowanych rdzeni węgla, układy powiązanych trzech rdzeni węgla C_3 , lecz są to już układy kątowe (kąt C-C-C wynosi $168-169^\circ$) z asymetrycznymi odległościami wynoszącymi w fazie Ho_4C_7 126,8 pm i 137,7 pm, wiązania są więc pośrednie między pojedynczymi i podwójnymi, i również świadczą o częściowej lokalizacji swobodnych elektronów w orbitalach drobinowych C_3^{4-} . Węgiel tworzy szereg klasterowych anionów wywodzących się z fullerenów, a ich liczba, jaką można otrzymać z poszczególnych fullerenów, jest sprawą otwartą. Dotychczas otrzymano sole z anionami o małych ładunkach, wywodzącymi się głównie z C_{60} , np. K_3C_{60} , Cs_6C_{60} . Fragment struktury Cs_6C_{60} , z regularną komórką elementarną, pokazano na rys. 131. Istnieją również doniesienia o otrzymaniu związków, w których kationy są umieszczone wewnątrz sfery fullerenowej.

Rys. 131. Fragment struktury Cs_6C_{60}

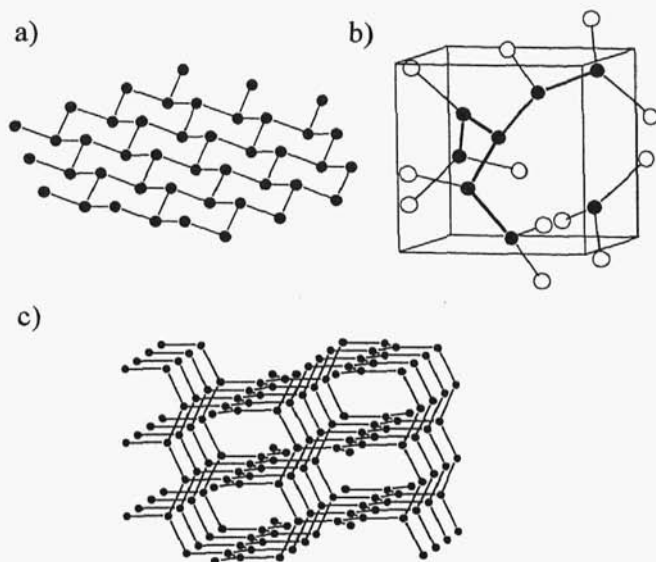
Pozostałe pierwiastki tej grupy wykazują już znacznie większe analogie pomiędzy strukturami tworzonych przez nie anionów jednopierwiastkowych. Analogiczne do C^{4-} , ośmioelektronowe drobiny Si^{4-} , Ge^{4-} , Sn^{4-} , Pb^{4-} są stabilizowane przez dwudodatnie kationy II grupy, np. w Mg_2Si , Ca_2Si , Sr_2Si , Ba_2Ge , Mg_2Sn , Mg_2Pb . W Mg_2Si , krystalizującym w typie struktury anty- CaF_2 , anion Si^{4-} ma $lk = 8$ z odległościami Si-Ca wynoszącymi 277 pm, również taką strukturę mają pozostałe związki Mg_2Z . W Sr_2Si i Ba_2Ge

aniony Z^{4-} mają $lk = 9$ w postaci trójściennie nakrytej trójkątnej przyzmy z odległościami Si-Sr 316 – 381 pm i Ge-Ba 336 – 405 pm. Ca_2Si krystalizuje w typie sieci anty-PbCl₂, w której anion Si^{4-} jest otoczony przez 7 kationów wapniowych.

Inne związki zawierające izolowane rdzenie węglowców są albo fazami typowo metalicznymi, szczególnie cyna i ołów, lub kowalencyjnymi jak krzem, który tworzy krzemki o właściwościach zbliżonych do węglików. Węglowce praktycznie nie tworzą typowych, czternasto-elektronowych drobin dwurdzeniowych Z_2^{6-} , jak wcześniej omawiane pierwiastki grup VII, VI i V. Można do nich jedynie zaliczyć układy dwurdzeniowe Z_2 , które pojawiają się, często obok izolowanych rdzeni, w metalicznych fazach węglowców z metalami I i II grupy, np. w Li_2Si , Li_7Si_2 i Sr_5Si_3 z odległościami Si-Si wynoszącymi odpowiednio: 237, 238 i 248 pm, w Li_9Ge_4 z odl. Ge-Ge 244,4 pm, Sr_5Sn_3 i Ba_5Sn_3 289 pm i w Li_8Pb_3 291 pm. Dla porównania długości wiązań pojedynczych Z-Z, np. w Si_2F_6 i $Si[Si(CH_3)_3]_4$ wynoszą odpowiednio 232 i 236 pm, a w Ge_2H_6 241 pm.

Krzem, german, cyna i ołów nie tworzą dłuższych anionowych szeregów homologicznych, jak pierwiastki grup VII, VI i V. Brak jest łańcuchowych anionów o skończonej długości z wartościami e_v zawartymi pomiędzy 7 i 6. Dla $e_v = 6$, pierwiastki tej grupy, a głównie krzem i german, tworzą najczęściej polianiony o strukturach łańcuchowych, np. Si^{2-} w $CaSi$, w którym odległości Si-Si w łańcuchu wynoszą 247 pm.

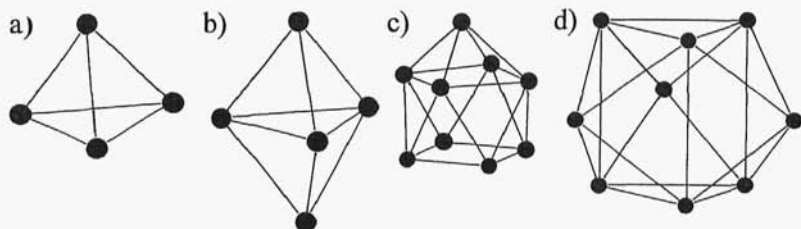
Znacznie więcej anionów tworzą te pierwiastki dla e_v w przedziale pomiędzy 6 i 4, a głównie pomiędzy 5 i 4. Przy 5 elektronach przypadających na jeden rdzeń krzemu, germanu, cyny, a nawet ołowiu, tworzą się rodziny podsieci anionowych o stechiometrii Z^- , których struktury nawiązują do struktur faz związków jednopierwiastkowych V grupy, a ich budowa zależy od rodzaju kationu wchodzącego w skład związku. Oprócz izoelektronowych drobin węgla i azotu w postaci C_2^{2-} i N_2 , wystąpią tu klasterowe analogi cząsteczek białego fosforu P_4^0 , w postaci anionów Si_4^{4-} , Ge_4^{4-} , Sn_4^{4-} i Pb_4^{4-} w związkach MZ ($M = K, Rb, Cs, Z = Si, Ge$) oraz KSn i $NaPb$, a także w $BaSi_2$, w którym odległości Si-Si wynoszą 232–247 pm. Również podsieć anionowa w β - $NaSn$ zawiera czworosciennie aniony Sn_4^{4-} , z odległościami Sn-Sn wynoszącymi 2×301 i 4×310 pm. W anionach Z_4^{4-} każdy z rdzeni tworzy trzy wiąza-

Rys. 132. Budowa podsieci anionowych X^- węglowców w związkach: a) w heksagonalnych odmianach CaSi_2 , BaGe_2 , BaSi_2 (ciśnieniowa), SrGe_2 (ciśnieniowa), b) w regularnych odmianach SrSi_2 , BaSi_2 (ciśnieniowa), c) w tetragonalnych odmianach CaSi_2 , SrSi_2

nia, lecz z małymi kątami pomiędzy nimi. Możliwe są inne układy rdzeni tworzących trzy wiązania, lecz ze znacznie większymi kątami między wiązaniami. Należą do nich układy warstwowe, jak w czarnym fosforze, czy fazach arsenu i antymonu oraz przestrzenne, które występują w odmianach czerwonego fosforu lub w fosforze Hittorfa. Sposoby połączenia rdzeni węglowców w polimerycznych podsieciach anionowych o stechiometrii Z^- pokazano na rys. 132. W CaSi_2 i BaGe_2 oraz w odmianach ciśnieniowych BaSi_2 i SrGe_2 występują warstwowe heksagonalne podsieci anionowe (rys. 132a). W SrSi_2 oraz w ciśnieniowej odmianie BaSi_2 , występuje regularna przestrzenna podsieć anionowa (rys. 132b). Ponadto CaSi_2 i SrSi_2 tworzą tetragonalną, przestrzenną, podsieć anionową, w której sposób połączenia rdzeni pokazano na rys. 132c.

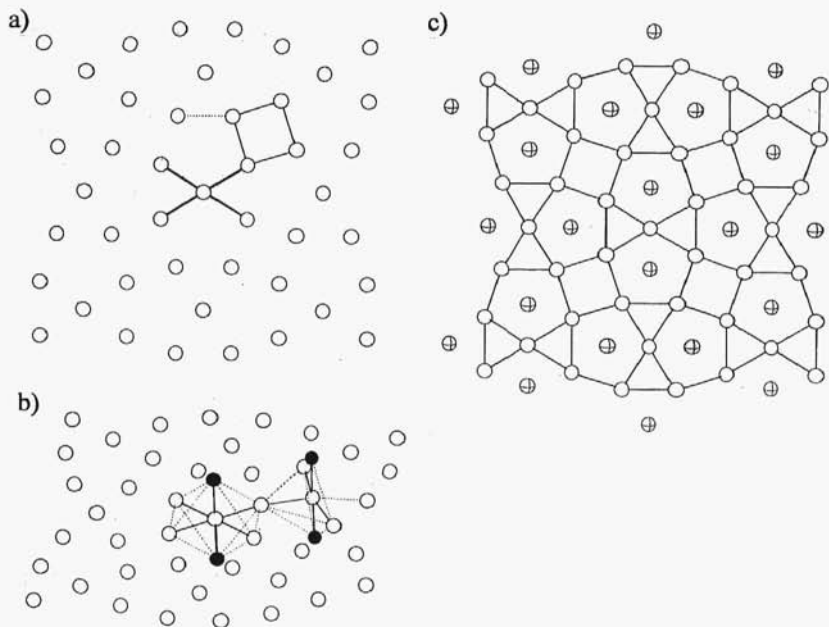
Przy większym deficycie elektronów w stanach walencyjnych rdzeni węglowców, poniżej $e_v = 5$, tworzą one izolowane aniony o strukturach klasterowych lub polianiony będące ich skondensowanymi układami, jak np. omówione uprzednio aniony węgla wywodzące

Rys. 133. Klasterowe aniony węglowców: a) Ge_4^{2-} , Sn_4^{2-} , b) Sn_5^{2-} , Pb_5^{2-} , c) Ge_9^{4-} , Sn_9^{4-} , Pb_9^{4-} , d) Ge_9^{4-}

się z fullerenów. Izolowane klaster o niewielkiej liczbie rdzeni tworzą głównie węglowce z niższych okresów Ge, Sn i Pb. Do najprostszych klasterów należy zaliczyć czworościenne aniony Ge_4^{2-} i Sn_4^{2-} o $e_v = 4,5$, następnie, których struktury pokazano na rys. 133, to Sn_5^{2-} i Pb_5^{2-} o $e_v = 4,4$, Ge_9^{4-} , Sn_9^{4-} i Pb_9^{4-} o $e_v = 4,44$, oraz Ge_9^{2-} o $e_v = 4,22$. Aniony te otrzymano m.in. przez redukcję faz germanu, cyny i ołowiu za pomocą metali I grupy, roztworzonych w ciekłym amoniaku i krystalizację w postaci ich soli z udziałem etylenodiaminy, np. $[\text{Na}_4(\text{en})_5\text{Ge}_9]$, $[\text{Na}_4(\text{en})_7\text{Sn}_9]$. Sole o składzie $\{[\text{Na}(\text{crypt})^+]_2[\text{X}_5^{2-}]\}$ (X-Sn,Pb) z anionami Sn_5^{2-} i Pb_5^{2-} otrzymano w reakcji stopów $\text{NaSn}_{1-1,7}$ i $\text{NaPb}_{1,7-2}$ w dimetyloaminie z udziałem kryptandu $\{[\text{N}[(\text{C}_2\text{H}_4)\text{O}(\text{C}_2\text{H}_4)\text{O}(\text{C}_2\text{H}_4)]_3]\}$. W analogicznej reakcji z udziałem KGe otrzymano złożoną sól $\{[\text{K}(\text{crypt})^+]_6[\text{Ge}_9^{2-}][\text{Ge}_9^{2-}]\}$. Aniony Sn_4^{2-} i Pb_4^{2-} można otrzymać również przez ekstrakcję ze stopów cyny i ołowiu z aktywnymi metalami, tzw. *faz Zintl*.

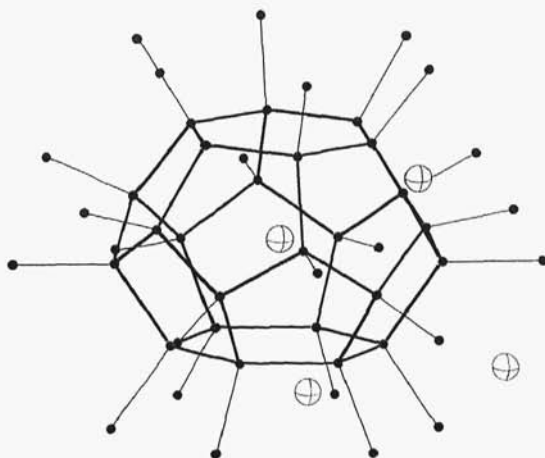
Należy podkreślić, iż aniony Sn_5^{2-} i Pb_5^{2-} są izoelektronowe i mają identyczną budowę jak kation Bi_5^{3+} , natomiast aniony Ge_9^{4-} , Sn_9^{4-} i Pb_9^{4-} są izoelektronowe z Bi_9^{3+} lecz mają odmienną budowę, nie w postaci trójsięienne nakrytej pryzmy, jak w klasterze bizmutu, lecz tworzą jednokrytą pryzmę Archimedesusa. Anion Ge_9^{2-} , mający dwa elektrony mniej, ma budowę podobną do Bi_9^{3+} . Znana jest również sól Li_2Sn_5 , której podsieć anionowa Sn_5^{2-} ma budowę polimeryczną, a rdzenie cyny leżące w jednej płaszczyźnie tworzą krótkie wiązania o długości 311 pm (zaznaczone grubą linią na rys. 134a) oraz dłuższe o długości 312,5 pm (zaznaczone linią cienką), wreszcie jeszcze dłuższe, zaznaczone linią przerywaną. Rdzenie cyny jednej warstwy tworzą układ pokazany na rys. 134c. Warstwy są

Rys. 134. Budowa podsieci anionowej w Li_2Sn_5 : a) trzy różne odległości Sn-Sn, b) otoczenie Sn w strukturze, c) widok warstwy i położenie kationów Li^+

do siebie równoległe i położone dokładnie jedna nad drugą w odległości 312,5 pm, tworząc przestrzenny metaliczny układ z rdzeniami cyny mającymi ośmiościenne otoczenie lub w postaci piramidy tetragonalnej (rys. 134b). Kationy Li^+ znajdują się w pięciokątnych kanałach między warstwami i mają w sąsiedztwie po 10 rdzeni cyny (rys. 134c).

Krzem, german i cyna tworzą również przestrzenne podsieci anionowe, w których występuje jeszcze większy deficyt elektronów. Do związków z takimi podsieciami należą izostrukturalne sole – K_8Si_{46} , K_8Ge_{46} , K_8Sn_{46} i $\text{Cs}_8\text{Sn}_{46}$ (podsieci o $e_v = 4,174$), $\text{Na}_{10}\text{Si}_{136}$ i $\text{Na}_{10}\text{Ge}_{136}$ (podsieci o $e_v = 4,074$). Związki te są swego rodzaju klatratami, których podsieć anionowa jest utworzona przez rozerwanie części wiązań w strukturach typu diamentu, przez związanie elektronów przez część rdzeni, a w utworzonych lukach znajdują się kationy metali. Podsieci Z_{46}^{8-} mają strukturę podobną do struktur boru oraz borków. Są zbudowane ze skondensowanych

Rys. 135. Budowa elementów podsieci anionowych związków M_8X_{46} ($X = \text{Si, Ge, Sn, M} = \text{K, Rb, Cs}$)

przestrzennie klasterów przedstawionych na rys. 135 z wbudowanymi kationami M^+ .

Aniony jednopierwiastkowe węglowców o $e_v < 8$ w reakcjach chemicznych wykazują cechy utleniaczy, redukując się w wyniku wiązania elektronów do anionów o większym e_v , aż do granicznej jego wartości 8. Jako reduktory w tego typu reakcjach najczęściej są używane fazy metaliczne pierwiastków o małej elektroujemności, np.:

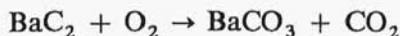
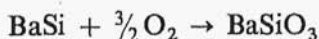

lub też mogą być użyte związki tego samego pierwiastka o większym e_v w reakcji synproporcjonacji red-ox, np.:

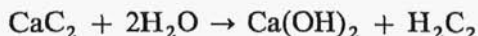
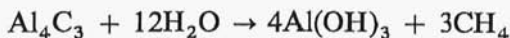

W reakcji tej aniony Ge^{4-} pełnią rolę reduktorów, którą również będą spełniały wszystkie aniony, utleniając się do anionów o niższym e_v , lub do związków jednopierwiastkowych. Aniony mogą również być utleniane przez kationy, szczególnie w wysokotemperaturowych reakcjach rozkładów związków z kationami utleniającymi się łatwo do metalicznych faz gazowych, np. z kationami cięższych litowców. Wszystkie aniony jednopierwiastkowe wykazują również cechy reduktorów sprzężonych w reakcjach, np. z O_2 , F_2 , w któ-

rych przekształcają się w odpowiednie sole tlenowe czy fluorowe (często procesy te są komplikowane przez reakcje następce), np.:

Praktycznie wszystkie aniony węglowców wykazują cechy zasadowe w stosunku do reagentów kwasowych, będących donorami kationów wodorowych, lecz tylko aniony węgla wiążą kationy H^+ i przekształcają aniony w odpowiednie węglowodory, bez zmiany stopnia utlenienia węgla, np.:

Pozostałe węglowce, o mniejszej elektroujemności od wodoru, po związaniu kationu wodorowego, zmieniają kierunek polaryzacji wiązania, pary elektronowe anionu zostają związane z kationem wodorowym, nabierając cech ligandu H^- , kationy wodorowe stają się utleniaczami, np.:

Aniony Si^{4-} w tej reakcji są reagentami zasadowymi i redukującymi, a kationy amonowe kwasowymi i utleniającymi. Aniony o $e_v < 8$ winny również wykazywać cechy kwasowe połączone z dysproporcjonacją red-ox, jak analogiczne drobiny bardziej elektroujemnych pierwiastków. Brak jest jednak danych doświadczalnych dla zobrazowania tego typu przekształceń.

3.3.5.4. Jednopierwiastkowe kationy węglowców

Węglowce tworzą wyjątkowo mało kationów. Jedynie najmniej elektroujemne pierwiastki cyna i ołów tworzą proste kationy Sn^{2+} i Pb^{2+} , które występują w postaci akwojonów w roztworach wodnych oraz w jonowych związkach krystalicznych. W związkach z kationami Sn^{2+} występuje jednak znaczny udział wiązania kowalencyjnego, a para elektronowa kationu pełni rolę strukturalną. Fluorek cyny(II) i tlenek cyny(II), w których należałoby oczekiwać największego udziału wiązań jonowych, mają budowę charakterystyczną dla związków